

Ēnu ekonomikas cēloņi un sekas

Publicēts: 26.04.2022.

Ēnu ekonomika kā “parādība” tiek apzīmēta ar dažādiem nosaukumiem - “pelēkā ekonomika”, “pārskatos neuztvertā ekonomikas daļa”, “neformālā ekonomika”, “ēnu ekonomika”. Šie nosaukumi var tikt dažādi interpretēti. Literatūrā ir sastopamas dažādas ēnu ekonomikas definīcijas. Izplatītākās definīcijas ir “ēnu ekonomika ir iekšzemes kopprodukts (IKP), kas nedeklarēšanas un (vai) nepilnīgas deklarēšanas rezultātā nav uzskaitīts oficiālajā statistikā” vai “legālu vai nelegālu preču un pakalpojumu ražošana, kas netiek ietverta oficiālajā IKP novērtējumā”. Neregistrētās ekonomikas aktivitātes var iedalīt arī šādās grupās - ražošana un pakalpojumi, kas nav uzskaitīti, kā arī pretlikumīgās un neoficiālās aktivitātes.

Saskaņā ar Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) [sniegto definīciju](#) ēnu ekonomiku veido legālas ekonomiskās aktivitātes, par kurām normatīvajos aktos noteiktā kārtībā ir jāsniedz informācija nodokļu administrācijai, bet par kurām nav sniegtas ziņas, tādējādi paliekot neapliktas ar nodokļiem, atšķirībā no tām ekonomiskajām aktivitātēm, par kurām tiek sniegtas ziņas, un nelegālas ekonomiskās aktivitātes.

Ēnu ekonomikas cēloņi

Lai varētu samazināt ēnu ekonomiku, ir būtiski noskaidrot to veicinošos faktorus, piemēram:

Ekonomiski pamatotie faktori:

Ietaupījumi. Darbojoties ārpus oficiālās ekonomikas, var ietaupīt uz nodokļu un valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu rēķina. Tāpat var izvairīties no nodokļu un nodarbinātības normatīvo aktu prasību ievērošanas (nodokļu nepilnīga vai nepatiesa uzskaitē; darījumu, mantas, ienākumu nepilnīga vai nepatiesa deklarēšana; nodarbinātā nostrādātā darba laika uzskaitē un algas aprēķināšana neatbilstoši faktiski nostrādātajam laikam un citu prasību neievērošana).

Viegla iespēja iesaistīties. Piemēram, viens no svarīgiem aspektiem ēnu ekonomikas funkcionēšanai ir neierobežoti norēķini ar skaidru naudu, jo tos ir ļoti grūti izsekot.

Zems atklāšanas risks. Nelielas iespējas tikt piekertam un mazi sodi veicina iesaistīšanos ēnu ekonomikā.

Izpratnes un zināšanu faktori:

Vainas apziņas trūkums. Ēnu ekonomika sabiedrībā tiek uztverta kā normāla parādība. Tas īpaši izteikti ir valstīs, kurās valsts institūciju un to sniegto pakalpojumu kvalitāte ir zema un līdz ar to ir arī zems uzticības līmenis valsts varai. Turklāt gūtais labums no ēnu ekonomikas ir tūlītējs, turpretī saņemtais labums no valsts ir netiešs, kolektīvs un parasti nobīdīts laikā.

Nezināšana un neinformētība par samaksāto nodokļu izlietojumu. Sabiedrība uztver nodokļus kā abstraktu naudu, kas tiek tērēta netaustāmiem mērķiem un valsts pārvaldes algošanai, nevis kā nosacītu maksājumu par valsts sniegto pakalpojumu – par salabotu ceļu, par izremontētu skolu, par skolotājam samaksātu algu, par medikamentiem un aparāturu slimnīcā, par policistu, kas notver noziedzīgu nodarījumu izdarītājus un nodrošina sabiedrisko kārtību, par subsīdijām zemniekam, par inspektora notvertu maluzvejnieku, par pabalstu vecākiem, par pabalstu invalīdiem, par pabalstu bezdarbniekam un, protams, par pensijām, kā arī par daudziem citiem valsts pakalpojumiem, kas tiek nodrošināti par nodokļu maksātāju līdzekļiem. Valsts pārvaldes izdevumi un atalgojumi no kopējiem valsts tēriņiem sastāda tikai pavisam nelielu daļu.

Zema uzticēšanās valstij un oficiālām struktūrām, attiecīgi arī valsts pārvaldes spējai efektīvi un godīgi izlietot nodokļos samaksāto naudu.

Tādēļ ēnu ekonomikas ierobežošanai nepieciešami ne tikai administratīvo slogu samazinoši pasākumi, bet arī kompleksi, inovatīvi risinājumi, lai mainītu sabiedrības attieksmi pret iesaistīšanos ēnu ekonomikā un radītu motivāciju darboties legāli.

Ēnu ekonomikas negatīvā ietekme

Ēnu ekonomika rada negodīgu konkurenci un izkropļo tirgu – komersanti, kas nenomaksā nodokļus vai nomaksā tos tikai daļēji, iegūst negodīgas priekšrocības salīdzinājumā ar citiem komersantiem. Piemēram, lielākus apgrozāmos līdzekļus, mazākus izdevumus atalgojumam, tas rada zemāku preču un pakalpojumu pašizmaksu un ļauj izspiest no tirgus preces un pakalpojumus, par kuriem nomaksāti visi nodokļi. Grūtu ekonomisko apstākļu laikos daudzi uzņēmēji atrunājas, ka aiziet ēnu ekonomikā un nemaksāt nodokļus ir vienīgais veids, kā izdzīvot, taču tas ir tikai viena uzņēmuma izdzīvošana, vienlaikus vēl vairāk gremdējot citus, legālos uzņēmumus. Tādēļ var droši apgalvot, ka ēnu ekonomika patiesībā negatīvi ietekmē valsts ekonomikas noturību un attīstību. Ēnu ekonomika negatīvi ietekmē arī nodokļu iekasēšanu un samazina valsts budžeta ieņēmumus. Tas attiecīgi samazina valsts rīcībā esošo naudas apjomu, ko iespējams izmantot dažādu vajadzību finansēšanai, tajā skaitā visas sabiedrības dzīves kvalitātes paaugstināšanai

Darbs pie ēnu ekonomikas ierobežošanas turpinās sadarbojoties dažādām valsts pārvaldes iestādēm, pastāvīgi īstenojot pasākumus ēnu ekonomikas apjoma samazināšanai.

Kā var ietekmēt ēnu ekonomiku

Ēnu ekonomika nav tikai Latvijai raksturīga parādība, jo neuzskaitītā ekonomikas daļa ir katrā valstī, un nav vienas un absolūti nekļūdīgas metodes kā to izskaust. Taču ir daudz iespēju kā mazināt ēnu ekonomikas apjomu, piemēram:

pieprasīt darba devējam noslēgt līgumu un maksāt oficiālu algu, lai saņemtu visas sociālās garantijas;

noformēt dzīvokļa izīrēšanas līgumu un uzrādīt saņemto ienākumus kā legālus;

prasīt čekus par pirkumu vai pakalpojumu, tai skaitā tirgū un saņemot pakalpojumu no individuālā komersanta, piemēram, friziera, remonta meistara. Lai mazinātu izvairīšanos no nodokļu nomaksas, vienlaikus veicinot iedzīvotāju paradumu par saņemtajām precēm un pakalpojumiem pieprasīt čekus, no 2019.gada ieviesta [čeku loterija](#).

<https://www.fm.gov.lv/lv/enu-ekonomikas-celoni-un-sekas>